

- ✦ конкурентоспособность регионов на внутренних и мировых рынках и устойчивость финансового положения страны;
- ✦ создание внутренней и внешней защищенности от дестабилизирующих воздействий;
- ✦ условия для устойчивого и нормального воспроизводства общественных процессов.

Таким образом, в основе дальнейшего исследования формирования экономической безопасности региона должны лежать оценка и прогнозирование влияния всех ожидаемых угроз, а также экономических и неэкономических воздействий на их ход с целью выявления возможности резкого спада и критического порога. При этом параллельно необходимо разработать систему мер, направленных на недопущение наступления кризиса и на преодоление критического порога. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. **Быков В. П., Дембовская, О. А., Лебедько, Е. М.** Экономическая безопасность регионов и преодоление угроз в современных условиях [Текст] / В. П. Быков, О. А. Дембовская, Е. М. Лебедько. – Брянск : БГИТА, 2003. – 285 с.

2. **Економічна безпека: навчальний посібник** / [О. Є. Користін, О. І. Барановський, Л. В. Герасименко]. – КНТ, 2009. – 400 с.

3. **Ефремов К. И.** Вопросы оценки экономической безопасности региона / К. И. Ефремов, Е. И. Георгадзе // Вопросы статистики. – 2002. – № 2. – С. 57 – 59.

4. **Капустин Н.** Экономическая безопасность отрасли и фирмы // Бизнес Информ. – 1999. – № 11-12.

5. **Концепція економічної безпеки України / Ін-т економічного прогнозування, кер. проекту Геєць В. М.** – К. : Логос, 1999. – 56 с.

6. **Мунтян В. І.** Економічна безпека України. – К., 1999. – 462 с.

7. **Пастернак-Тарануценко Г.** Результаты исследования путей обеспечения экономической безопасности Украины // Экономика Украины. – 1999. – № 2. – С. 21 – 28.

8. **Пономаренко В. С.** Экономическая безопасность региона: анализ, оценка, прогнозирование / Пономаренко В. С., Клебанова Т. С., Чернова Н. Л. – Харьков : ИД «ИН-ЖЭК», 2004. – 144 с.

9. **Ткаченко В. Г.** Экономическая безопасность Украины в условиях рыночных трансформационных процессов / Под ред. В. Г. Ткаченко, В. И. Богачева. – Ровеньки-Луганск : Наука, 2007. – 330 с.

УДК 174(075.8)

РОЗРАХУНОК ОБСЯГІВ ТІНЬОВОГО СЕКТОРА В ЕКОНОМІЦІ РЕГІОНУ ЗА ПРИЧИНАМИ ВИНИКНЕННЯ

ЖУРАКОВСЬКА А. В.

аспірантка

ПОЛЯКОВА О. Ю.

кандидат економічних наук

Харків

Об'єктом дослідження є тіньова економіка як елемент громадської системи. Предметом же аналізу виступає взаємовплив нелегальних (тіньових) і легальних соціально-економічних інститутів, які регулюють господарське життя.

Основна мета дослідження полягає в розрахунку обсягів тіньового сектора Харківського регіону за видами та причинами виникнення.

Наявність тіньового сектора стає глобальною проблемою сучасності. В Україні вирішальну роль у його розвитку зіграли повільні темпи і непослідовність економічних перетворень, тому тіньова економіка виступає не тільки і не стільки причиною, скільки наслідком деформації легальної економіки.

Тіньова економіка – фактично неконтрольоване суспільством виробництво, розподіл, обмін і споживання товарно-матеріальних цінностей, тобто такі соціально-економічні взаємини між окремими громадянами, соціальними групами щодо використання діючих форм

власності в корисливих особистих і групових інтересах, які приховуються від органів державного управління і самоврядування, громадськості. Вона містить у собі всі невраховані, нерегламентовані, відмінні від викладених у нормативних документах і правилах господарювання види економічної діяльності. З економіко-правової точки зору це означає, що тіньова економіка охоплює не тільки корисливі економічні злочини, але й незлочинні корисливі економічні правопорушення і правомірну, але невраховану або непідконтрольовану державі економічну діяльність [10, с. 117].

Характерно, що якщо на початку минулого століття підпільна господарська діяльність нарощувала ВВП розвинених країн з ринковою економікою на 1 – 2%, то до початку 1930-х рр., на думку експертів-дослідників (при всій їх умовності і суперечності), це зростання склало у Великобританії, Канаді, Франції – 8%, у Норвегії та Швеції – 10 – 17, в Італії – 20, у США – 27%. Правда, державна статистика занижувала цей «доважок» у кілька разів, 2/3 його відносячи на нелегалізовані виробництва дозволеного законом до розкрадання з боку працівників і майже вдвічі менше на заборонені заняття. В Україні ж вже на той час деякими аналітиками він оцінювався на рівні приблизно 40%, хоча офіційний «доррахунок» ВВП на продукцію тіньової економіки навіть 10 – 15 років потому обмежувався лише 25%, не охоплюючи внеску таких занять.

Аналітики часто акцентують увагу на уявній суперечливості наслідків цієї економіки. Падінню витрат у тих, хто бере участь в ній, і цін їх товарів (часом на 40%), а також нарощування нею числа робочих місць, що благотворно позначається на рівні життя споживачів і сукупному попиту, отже, вихід всього господарства з провальних фаз циклу, вони протиставляють як негатив зменшення доходів скарбниці, а відповідно державних витрат (зокрема, на соціальні програми), зниження конкурентоспроможності легальних виробників (іноді називається перешкодою «чесної конкуренції») і т. д.

Немає остаточної думки про те, які види діяльності варто розглядати як тіньові. Юристи розглядають тіньову економіку як економічну діяльність, заборонену законодавством України. Але тут не враховується значний обсяг формально дозволених, але негативних угод, а також документально оформлені фіктивні операції. Економісти ж виділяють три сфери тіньової економіки: кримінальну, нелегальну та легальну негативну (або фіктивну) діяльність. Також іноді під тіньовою економікою розуміють всю економічну діяльність, що через різні причини не враховується офіційною статистикою, і, відповідно, не включається до складу ВВП.

Деякі автори до тіньової економіки відносять і так звану «неформальну економіку», що включає в себе малі форми підприємництва, представники яких нерідко успішно збільшують масштаби тіньової економіки. Але однією зі специфічних ознак тіньової економіки є організація і структурованість, що не притаманно малому підприємству [5, с. 27].

Варто зазначити, які галузі економіки домінують при визначенні масштабів тіньової економіки і специфічність причин розвитку таких процесів у конкретній галузі:

1) *нафтодобувна галузь*. Високий рівень тінізації тут пояснюється наявністю корупційних схем при розподілі спеціальних дозволів на користування нафтогазоносними надрами;

2) *сільське господарство*. Причинами нелегальних операцій тут стають правопорушення при використанні земель сільськогосподарського призначення, незаконне відчуження земель і передання їх в оренду, зниження обсягів урожаю сільськогосподарських культур за рахунок прихованих площ посівів і завищених даних про втрату врожаю під час збирання, обмеження зовнішніх ринків збуту тощо;

3) *малий і середній бізнес*. За оцінками експертів понад 50% підприємств даного сектора в Україні функціонують у тіньовому чи необлікованому сегментах ринку. Тінізація економіки призводить до приховування підприємствами реальних обсягів доходів, ухилення від сплати податків, створення фіктивних підприємств.

За оцінками спеціалістів Ради Європи на пострадянському просторі існують чотири основні сфери кримінальної активності, які дають можливість отримувати нелегальні прибутки: контрабанда, ухилення від сплати податків, нелегальне маніпулювання процесом приватизації, корупція.

Зв'язок між легальною і нелегальною економікою забезпечує механізм функціонування останньої. Одним із найсуттєвіших явищ передавального механізму між тіньовою і офіційною економікою (державним управлінням) є корупція, під якою розуміють діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави, яка спрямована на протиправне використання наданих їм повноважень для отримання матеріальних благ, послуг, пільг чи інших переваг.

Результати розрахунку обсягів тіньової економіки Харківського регіону за методом Колісник В. І. [1, с. 54] відображено в *табл. 1*. Інструментом кількісного виміру тіньового ВВП є складові моделі загальної економічної рівноваги – функції сукупного попиту та сукупної пропозиції. Визначення обсягів тіньової економіки можливе на основі моделі функції сукупної пропозиції, головна складова якої – виробнича функція Кобба – Дугласа з постійністю віддачі від масштабу у формі Тінбергена [9, с. 47].

Таблиця 1

Розрахунок обсягів тіньової економіки

Причини	Тіньова економіка						Неформальна економіка
	Статистичні причини			Економічні причини			
	Неподання звітів	Неактуальність реєстрації	Відсутність реєстрації	Викривлення звітних даних	Навмисна нереєстрація	Нелегальний бізнес	
Рік	1997	32255,7302	373487,4019	33347,089	969127,0507	132418,2607	157034,4758
	1998	32899,2494	380938,6776	34012,382	988461,6596	135060,0766	160167,3985
	1999	3852,45495	44607,37305	3982,8012	115747,4433	15815,34135	18755,37276
	2000	31326,4169	362726,9329	32386,333	941205,7299	128603,1853	152510,1877
	2001	33566,654	388666,5195	34702,368	1008513,904	137799,9478	163416,6048
	2002	32651,0074	378064,2958	33755,741	981003,1988	134040,9776	158958,8517
	2003	33654,4367	389682,9512	34793,121	1011151,346	138160,3191	163843,9681
	2004	32318,3489	374212,4608	33411,827	971008,4372	132675,327	157339,3301
	2005	34146,1139	395376,0555	35301,434	1025923,843	140178,7833	166237,6597
	2006	46144,3017	534302,441	47705,575	1386410,749	189434,5018	224649,89
	2007	12513,958	144898,4609	12937,363	375983,2791	51373,09069	60923,21652
	2008	6021,77975	69725,87083	6225,5242	180925,0518	24720,99057	29316,55933
2009	14962,3643	173248,4289	15468,61	449545,9233	61424,44298	72843,08943	

Як видно з табл. 1, спостерігається загальне збільшення обсягів тіньової складової економіки регіону, особливо з причин викривлення звітних даних та існування неформальної економіки. Найменш зростає тіньовий сектор з причин неподання звітів.

Поширення в Україні такого соціально-економічного явища, як тіньова економіка, а також обсяги продукції та фінансових ресурсів, які обертаються в цій сфері, являють собою суттєву перешкоду забезпеченню сталого розвитку економіки. Значною проблемою є те, що переважна більшість операцій, які можна віднести до тіньових, можна здійснювати в легальному нормативно-правовому полі, а доведення факту здійснення тіньової діяльності потребує значних зусиль органів державної влади. Внаслідок того, що обсяги тіньової економіки не можуть бути повноцінно враховані офіційною статистикою, розроблення спеціальних методів обліку і оцінок цього явища стає неможливим.

Тому боротьба з тіньовою економікою має носити комплексний характер і бути синонімом реформи державного значення. У цьому аспекті треба виходити з структури тіньової економіки. Враховуючи той факт, що тіньова економіка – складне явище, то й структура не може бути спрощеною. В нашій країні всіма проявами тіньової економіки займаються державні органи, а саме: Верховна Рада України; структури, що підпорядковуються Президентові України; Кабінет Міністрів України; органи державних інституцій судової справи; СБУ, МВС та ін.

Практично всі державні відомства, як на міському так і на регіональному рівнях, тією чи іншою мірою зачіпає проблема тіньової економіки. При цьому існує неузгодженість у діючих відомствах, інколи дублювання управлінських функцій, що дозволяє «тіньовикам» продовжувати та розвивати свою злочинну діяльність. Особлива роль в боротьбі з тіньовою економікою повинна належати окремому державному органу, який виконуватиме функції по боротьбі з тіньовою економікою і її наслідками, сприятиме підвищенню ефективності захисту всіх форм власності; вдосконаленню економічного законодавства; посиленню правової пропаганди економічного і кримінального законодавства; посиленню суворих заходів, що запобігальні та перешкоджальні нелегальному вивозу капіталу за кордон [7, с. 49].

Позитивний результат боротьби з тіньовим сектором економіки вплине на вибір шляху держави щодо подальшого розвитку вітчизняної економіки і суспільства: економіка твердо встане на шлях закону, що дозволить реалізувати величезний потенціал зростання, стати ефективною, як в розвинених країнах, з сильними демократичними традиціями і значними соціальними гарантіями, або її подальше формування піде по латиноамериканському шляху з переважанням вузькокланових інтересів, недосяжних силі закону, що прирікає основні маси населення країни на убогість. Швидше за все, Україну чекають поступова еволюція тіньових стосунків, пом'якшення і легалізація деяких з них і повільний відхід від неприйнятних для цивілізованого суспільства норм. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Колісник В. І.** Основні методологічні аспекти статистичного оцінювання економіки, що безпосередньо не спостерігається // Статистика України.– 2007.– № 4.– С. 52 – 57.
2. **Краус Н. М.** Теоретичні та методологічні аспекти тіньової економіки за умов трансформаційних перетворень / Н. М. Краус // Вісник Львівської фінансової державної академії / Головний редактор Буряк П. Ю.– Львів : ЛДФА, 2007.– № 12.– С. 233 – 243.
3. **Озерський І.** Місце тіньової економіки у сучасному економічному середовищі / І. Озерський // Економіка. Фінанси. Право.– 2003.– № 6.– С. 25 – 29.
4. **Попович В. М.** Тіньова економіка як предмет економічної кримінології : Монографія / В. М. Попович.– К. : Правові джерела, 1998.– 448 с.
5. **Попов Ю. Н., Тарасов М. Є.** Теневая экономика в системе рыночного хозяйства : Учебник. / Ю. Н. Попов, М. С. Тарасов.– М. : Дело, 2005.– 240 с.
6. Теневая экономика: опыт криминологического исследования : [А. А. Горщак, Э. А. Дидоренко, В. М. Иванов, Б. Г. Розовский].– Луганск : РИО ЛИВД, 1997.– 203 с.
7. **Ущাপовський В.** Тіньова економіка як джерело живлення організованої злочинності / В. Ущাপовський // Право України.– 2001.– № 4.– С. 48 – 51.
8. **Ущাপовський В.** Тіньова економіка як інфраструктура організованої злочинності: сугність, тенденції розвитку, кримінально-правові проблеми / В. Ущাপовський // Право України.– 2000.– № 2.– С. 61 – 64.
9. **Харазішвілі Ю.** Системне моделювання соціально-економічного розвитку України // Банківська справа.– 2006.– № 3.– С. 45 – 65.
10. **Шанин Т.** Эксплоярные структуры и неформальная экономика современной России // Неформальна економіка. Россия и мир / Под ред. Т. Шанина.– М. : Логос, 1999.– 576 с.